

LITERATURA

XABIER MENDIGUREN

MANEX GOGOAN, ZARATE ONDOAN

Hamar urte dira Manex Erdozainzi-Etxart hil zela eta, kulturazko artikulugileon nekrofilia hau patologikoa eta higuin-garria ere baden arren, zeozertarako behintzat balioko du: adibidez, Manex nor zen edo zenik ere ez dakitenei adierazteko. 1934an sortu eta 1984an hil zen eta, bere literatur obra, ez kopuruz ezta —nire ustez— kalitatez, oso nabarmena ez bada ere, eragile eta bultzatzaile moduan izugarritzko indarra izan omen zuen, ezagutu zuten guztiek diotenez. Haren lagunek «Manex gogoan» izeneko taldea eratu eta zenbait topaketa antolatu dituzte aurten. Niri, aldeak alde, Mikel Zarate ekarri dit gogora: bata baxenabartarra, bestea Txorierriko bizkaitarra, ia urte berean jaioak, biak erlijio-gizonak, gizarteaz biziki kezkatuak, euskaltzale suharrak, eta biak ere goiz —goizegi— hilak; beste paralelotasun hau interesatzen zait azpimarratzea: bata zein bestea sorterriko kulturaren suspertzaile iaioak, langile nekagaitzak izan ziren, baina biak saiatu ziren bere inguru hurbileneko hizkera euskara batuaren zuhaitzari txertatzen.

Zaratek obra mamituagoa egin ahal izan zuen eta, batez ere, talde sendoa utzi zuen atzetik: Labayru inguruko mugimendu guztia. Erdozainzi-Etxartek lan-baldintza kaxkarra goak izan zituen beti, luzez eduki zuten Euskal Herrikan kanpo eta, etorrita ere, Donapaleutik gaur egun egin litekeena ezinbestean da apal; hala eta guztiz, nahiko nuke «Manex gogoan» ez izatea izen polit hutsa, baina Ipar Euskal Herriko euskal giroa bizkortu beharko lukeen mugimendu azkarraren sinboloa. □

BI TEATRO-GIZON

Sail nekrologiko honi segida emanaz, Antonio Maria Labaien hil zaigula gogoratu behar. Ia ehun urte eta merituak ere beste

horrenbeste. Berrero ere esan beharko da, noski, omenaldirik iraunkorren haren obrak berriz (edo lehenbizikoz) irakurtzea dela; gainera, telebistan nahiz oholtzetan halako kostunbris-moak duen arrakasta ikusirik, beharbada ez litzateke guztiz burutazio txorua gure teatro klasikoa (Soroa, Alzaga, Barriola, Labaien, Larzabal) telebistarako behinik behin antzeztea. Ea ideia norbaitek hartu eta...

Gaur pertsonaiak binaka elkartzeko asmoa dudanez, Telesforo Monzon etorri zait burura. Orain 90 urte jaio zela, urteurrenik ospatu ez bada ere. Labaienen belaunaldikoa, polita litzateke imajinatzea Telesforo Tolosa ondoko Urkizun euskara hobetzen ari zela (Sagastizabalen liburuko euskaldunberrien aitzindari!), nola elkartzen ziren Lizardi, Labaien, Ziaurriz, beharbada Orixe, Lopez-Mendizabal, Aitzol... Ametsak amets, Monzon ere gure antzerkilari handienetakoa izan dugu, haren irudi politikoak alderdi kulturala ia erabat estali eta ahantzarazi badigu ere. Bada hori ere berreskuratzeko garaia. □

BETIKO ZABALA, ZABALA BETIKO

Gatozen atzoko izenetatik gaurko liburuetara. Zuek hau irakurtzerako Durangoko zaparrada guztia jasana dukezu. Ni aurretik ari naiz (berandu, beraz) eta, konistarena egin ezinik, liburu batzuk komentatzera mugatuko naiz, nabarmen edo deigarrienak iruditu zaizkidanak, batzu-batzuk hurrengo alerako utzi beharko baditut ere.

Bolada honetako lehena Juan Luis Zabalaren *Sakoneta* izan da. Nik beti izan dut Zabalarekiko filia berezia, eta ez behin bere amak ia igualak ematen genuela esan zigulako. Filiak filia, hoztasun-apur batekin saiatuko naiz liburua aztertzen. Egilearen bosgarrena da: bi eleberrri eta bi ipuin-bilduma kaleratu ostean beste narrazio-sorta batekin datorkigu. Baina, kasu!, badira ezberdintasunak: idazleak berak ziklo bat itxi nahi izan duela iduri du; adibidez, bere betiko geografia alegiazkotik toponimia hurbil eta errelera jaitsi da. Ipuin batzuk irakurri ahala, inoiz baino hobea iruditu zait, beste batzue-

tan erdipurdikoa ere bai; gero polikiago pentsatu eta konturatu naiz Zabalaren liburu asko iruditu zaizkidala bere libururik onena, eta tartekako errazkeria hori ere, bere buruari langa eta hesirik ez jartzea, betiko ezaugarria duela. Beti berdin eta beti berri. Hemen ere aspaldiko obsesio zaharrak aurkitu ditut, bere ohiko irakurleak ezagutzen dizkionak, baina hala ere, konponbiderik ez dutenez, literaturan behin eta berriro azaltzen segituko dutenak. □

LIBURU ZAIL BATERAKO ESKUBIDEA

Esan dizuet lehenxeago, binaka elkartuko nituela gaur idazleak. Zabalarekin Iñigo Aranbarri dator: biak azkoitiarrak, urte beran jaiokak, eskolan elkarrekin ibiliak, karrera bera ikasiak... Hala ere, ez dute zer ikusirik bataren eta bestearen idazkerek. Aranbarri gure poetarik original eta indartsuenetakoa dugu eta, aspaldi honetan gure poeta gehienek bezala, prosarako saltoa egin du *Emon biar yako* nobelarekin. Inork ez dezala pentsa ordea, errazkeriaz edo irakurle bila jo duenik poesiatik narratibara. Eta lausengu-sailari *baina* bat erantsi ordez, aitzakia paratuko dut aurretik: hau da aspaldi honetan irakurri dudana libururik zailena, olerkariaren kriptikotasuna dago ia-ia hemen, izerditan deskubritu behar izaten ditu irakurleak kontatzen zaion egoeraren nondik norakoak, esaldien azpiko azpildurak.

Eta balizko irakurlea izutu ondoren, natorren orain losintzekin: ausarta izan da Aranbarri, kontatzen duen historia-gatik eta kontatzeko moduagatik. Sentsibiltate izugarria erakusten du, protagonistaren izaera minbera horrek erdizka adierazten duen guztia; hizkuntzaren sen aparta du, aurkikuntza batzuk niri jenialak iruditu zaizkit; paregabea da erretratu batzuen fina. Ziur naiz egilea ez dela *pour épater* aritu, eta horrela baizik ezin zitekeela kontatu honako istorio hiper-eliptiko hau. Bego. Baina gogoan dut, Koldo Izagirre miretsiari —nik miretsia eta Iñigok miretsiago, liburu honetan bertan ageri duenez— esan niona, txantxetan, *Euzkadi merezi zuten zela* eta:

«Idazle guztiek izan behar dute liburu zail bat egiteko eskubi-dea». Inñigo: hik ere bete duk kupoa.□

HOTZ-HOTZA ETA BERO-BEROA

Binaka segitzen dut, Edorta Jimenez eta Inazio Mujika elkartzuta oraingoan. Galde lezake baten batek: eta zer dute bi horiek elkartzeko? Ba, bi-biak gaurko euskal idazle oneneta-koak iruditzen zaizkidala alde batera utzita, ezer ez. Esan nahi baita, nekez topa daitekeela bi idazle diferenteagorik, pertsonalki izan ditzaketan antz edo ezberdintasunak alde batera utzirik.

Biek ere ipuin-bilduma berri bana kaleratu dute: *Manhattan* du izena Edortarenak eta *Hautsaren kronika* Inazioarenak (azken hau guztiz berria ez bada ere, orain sei bat urte kazetetan ateratako paper berridatziak baizik). Nik biak irakurri ditut, plazer handiz irakurri ere, eta bikainak iruditu zaizkit, zein bere estiloan. Jimenezena bero-beroa: ez bakarrik putak, sexua, drogak, gau-giroa eta abar ageri direlako nonahi, hori baino gehiago da idazkeran bertan isurtzen duen grina, irrika, hitz-kin borrokatu beharra irudi ahalik eta indartsuen eta ederrenak erdiesteko. Mujikarena, aldiz, marmolaren perfekzioa duena: bai esaldien tolestaeran bai ipuinen tajukeran edertasun formal dudaezinaren jabe da, urtetan eta urtetan liburu onak egiten aritu dela dirudien maisu baten estilo zehatz, doi, akatsik gabea da berea, nahiz eta orain arte oso gutxi argitaratu duen, perfekzionismo horrexegatik seguru asko. Bestearen berotasunaren aldean, hotza irudi dakioke irakurleari, pasio gutxikoa, baina hau ez da, inondik ere, hobena: azken batean, norberak aukeratu behar du zer tinta erabili bere luman: Montblanc potekoa edo gizazi-odol koktela.□

METALITERATURAREN ASEA

Metaliteratura deitu ohi zaio literaturari buruz diharduen literaturari, gutxi gorabehera. Garai batean oso modan egon zen.

Zuetako batzuek behintzat gogoan izango duzue «intertestualitate» deitzen zen zer hura, alegia, literatur testu baten barruan beste literatur testu batzuen oihartzunak sartzea edo bilatzea, segun eta zein den ikuspegia: sortzailearena edo kritikoa. Bazirudien, *à la page* eta moderno izatekotan, iturri horretatik edan behar zela.

Nik gaur ez dakit hori oraindik modan dagoen edo pasaden, ezetz esango nuke baina ez zait axola ere, garbi baitut neure iritzia: ez zait gustatzen, nekatu naiz. Ez dakit zein den artearen egitekoa, baina uste dut arteak munduaz, bizi-az hitz egin behar duela, eta artea bera munduaren eta biziaren parte bat da, ez zilborra, eta hortaz, arteari buruzko artea manierismo hutsa iruditzen zait, zeresanik batere ez duenaren denborapasa, gizarteari ezer eskaintzekorik ez duenaren ariketa intelektual antzua. Eta, okerrago dena edo artistak behintzat kontuan izan behar lukeena: inoiz artearen historiara pasako ez den alfer-lan aspergarria. Burura datorkit behin *Bryan-en bizitzaren* egileetako bati entzuna: unibertsitatean ari omen zen, letra-ikasketaren batean, eta halako batean konturatu han egiten zutena zera zela: urliak egindakoari buruz sandiak esandakoaren gainean berendiak burututako azterketa goitik behera miatu eta ikertu; horretaz ohartu ostean erabaki omen zuen kate horretako azken korolaria izan ordez nahiago zuela aurreneko lekuan jarri, hau da, zerbait berria sortu.

Esan berri dudana ni oraintxe egiten ari naizen kritika-lan txepel honen kontrako eraso zuzena da, baina beste zerbaitengatik idatzi dut. Izan ere, une honetan ez dut uste metaliteratura gehiegi egiten denik gure artean, baina bide horren zantzu batzuk behintzat nabaritu uste ditut, beharbada literaturak euskal gizartean duen oihartzun-faltaren ondorioz bere baitan biltzeko joera har dezakeelako edo. Zein diren zantzu horiek? Gehiago ere bada baina, adibide txiki bat ematearren (eta intertestualitateak berezko aje edo dohaina dirudien poesiaren barrutia alde batera utzita), azken azokaldi honetako narratiba-liburuak hartu eta protagonista-kontatzaileak edo editore dira, edo bibliotekari, edo elezahar-biltzaile, edo sasi-idazle. □